

Лука И. БАБИЋ*

QUINQUEVIRI, ИЗБОР ЈУРИСПРУДЕНАТА У LEX CITATIONIS

Предмет овог рада је истраживање избора јуриспрудената у *Lex citationis*. Аутор настоји да ошкрије због чега је било неопходно донети ову конституцију и који су њени домени у римском посткласичном праву. Такође, интересује се како је дошло до избора квинторице правника (*Quinqueviri*), односно на чему се он темељи. Увидом у Јустинијанова Дигеста, аутор закључује да је избор правника извршен на темељу праксе ондашњих судова, као и стваријих, неуспешних кодификационских покушаја. Имајући у виду да је циљ доношења конституције уређење важења правничког права, проверава се и начин вршења ње функције. Поред тога, кроз анализу садржаја Дигеста, указује се на значај конституције за настајанак овог правничког дела. Додатно, *Lex citationis* нам илустрира неке од најцењенијих римских правника чији ће опис и вековима касније бити изучаван, па нам тако представља темељ за изучавање најутицајнијих плодова римске јуриспруденције.

Кључне речи: *Јуриспруденција*. – *Ius*. – Извори права. – *Quinqueviri*. – *Lex citationis*.

1. УВОД

Желећи да разреши спорно питање употребе правничког права у судским поступцима, те правну несигурност и неизвесност која је због тога настала, цар Валентинијан III 426. године доноси конституцију која је касније названа *Lex citationis* (или *Lex citandi*).¹ Намера је била да ова конституција важи само док се не донесе свеобухватна кодификација. Осим у Западном римском царству, чији је цар био

* Студент прве године основних академских студија на Правном факултету Универзитета у Београду; za.lukababic@gmail.com. Рад је заснован на семинарском раду писаном током трајања стручне групе из Римског приватног права којом је руководила проф. др Валентина Цветковић-Ђорђевић.

1 Назив на српском је: Закон о цитирању.

Валентинијан, *Lex citationis* важио је и у Источном римском царству након што га је цар Теодосије II потврдио. О важности ове конституције за римску, али и потоњу, правну историју говори чињеница да је од школе глосатора добила овај посебан назив који јој је доделио Хуго, а који током периода Римског царства није имала.²

Lex citationis, зарад регулисања употребе правничког права, одређује колоквијално названи *Сенаи мртвих* који чине Папинијан, Улпијан, Паул, Модестин и Гај, те одређује да њихова дела странке и судови могу консултовати и на њих се позивати у судским поступцима. Намеће се питање како су писци ове конституције дошли до баш ове петорице јуриспрудената, познатих и под заједничким називом *Quinqueviri*, те шта њих издваја од мноштва преткласичних и класичних јуриспрудената чија имена и мишљења су нам позната. Напослетку, питање је и како ова конституција утиче на касније уређивање извора права, нарочито на Дигеста у оквиру Јустинијанове кодификације. Као што ћемо видети у наставку рада, Закон о цитирању и одабир правника који је извршен у њему значајно су утицали на потоњи развој римског права.

Ова конституција нам, као занимљив феномен, такође помаже и да издвојимо најцењеније римске правнике, заслужне за развијеност и каснији утицај римског права на модерне правне системе. Према Драгомиру Стојчевићу,³ јуриспруденти су римском праву дали последњу глазуру и савршен облик који му је очувао славу до данас, али се међу јуриспрудентима могу на основу *Lex citationis* издвојити *Quinqueviri*, које је Анте Ромац⁴ наградио синтагмом „корифеји јуриспруденције“.

2. О РИМСКОЈ ЈУРИСПРУДЕНЦИЈИ И ЈУРИСПРУДЕНТИМА

Државе и права која су се развила на тековинама римског, припадају европској континенталној породици правних система. Међутим, не можемо говорити о директном преузимању римског у данашња национална права. Разлози за то су бројни, а у први план избија велики дисконтинуитет који је настао током средњег века, те велика разлика у обичајном праву европских народа у односу на римско право. Са друге стране, током позног средњег века, са замахом ху-

2 Fritz Schulz, *History of Roman legal science*, Oxford University Press, Oxford 1946, 282.

3 Драгомир Стојчевић, *Римско приватно право*, Савремена администрација, Београд 1974, 36.

4 Ante Romac, *Ulpian: Knjiga regula*, Latina Et Graeca, Zagreb 1987, 5.

манизма и ренесансе, долази до враћања тековинама римског права. Откривањем заборављених правних текстова и вредности античког друштва, у чијем средишту је човек – грађанин, започиње процес рецепције римског права, то јест преузимања и уградње достигнућа Римљана у тадашње (западно)европско право. Развој трговине и робно-новчане привреде дају замаха рецепцији, те правници новог века и модерног доба почињу да изграђују националне правне системе ослањајући се на тековине римског права, превасходно на Јустинијанову кодификацију.

Централно месту у изградњи римског права и његовој генијалности заузима јуриспруденција. Како бисмо разумели римске јуриспруденте и њихов метод рада, морамо имати на уму општа начела којима су се они водили у свом раду. Изворно су римски правници делали *pro bono*, или чешће *pro bono publico*, односно за опште добро и без накнаде за свој рад, а бити правник је било питање части. Због тога су најчешће долазили из редова нобила – угледних, материјално ситуираних и политички активних грађана. Њиховим залагањима створен је уникатан правни систем који је био одраз римског духа, због чега га Обрад Станојевић сматра највишим дометом римске цивилизације.⁵

До развоја јуриспруденције долази из крајње практичних разлога. У најстаријем периоду грађанима је требало протумачити компликоване и апстрактне правне форме, те пружити помоћ приликом решавања спорова. Због тога су се стари правници ограничавали на тумачење постојећих норми, јер грађани, адвокати и судије лаици (*iudex privatus*) нису имали адекватно правничко знање. Процес записивања и објављивања права почео је са Законом дванаест таблица 451/450. године пре нове ере, а око 300. године пре Христа објављене су формуле легисакција и верски календар. На тај начин долази до лаицизирања права, а зачетници јуриспруденције средином трећег века пре Христа почињу да наслеђују свештеничке колегије (понтифике) који су имали монопол на познавање и тумачење права. Но реч је о спорадичним примерима записивања права, јер све до Цезарове *Acta diurna* из 59. године пре нове ере⁶ није постојао организован и централизован систем објављивања одлука магистрата, скупштина и Сената.⁷ Због тога је посебан изазов био сазнати садржај правне

5 Обрад Станојевић, *Римско право*, Службени лист СРЈ, Београд 1995, 8–9.

6 Већина државних органа римске републике је имала себи својствене начине објављивања одлука, али до Цезарове интервенције оне нису биле обједињене, што и јесте у складу са карактером организације државе која нити мало није била централизована.

7 Обрад Станојевић, *Gaius Noster*, Институт за правну историју и Центар за документацију и публикацију Правног факултета, Београд 1976, 61–65.

норме. Општој конфузији која је владала у праву допринело је и мноштво правних извора, јер за разлику од савремених држава у којима су устав и закон доминантни извори права, у старом Риму то није био случај. Тако на пример закони нису, као данас, садржали опште норме, већ су казуистички решавали конкретан друштвени однос. Услед тога, постојало је мноштво правних празнина које је требало попунити. Када све више лаика почиње да се бави правом и свештеници дефинитивно губе утицај на том пољу, на сцену ступају правници који, тумачећи постојеће норме, дају дубину и ширину римском правном систему. На тај начин еволуира њихов значај и метод рада, јер некада пасивни тумачи права – постају његови активни ствараоци.

Савременим правницима би метод рада римских јуриспрудената био атипичан и неприхватљив. За разлику од данашњих правних теоретичара, римски јуриспруденти су се гнушали филозофије, нису развијали апстрактне правне појмове или дефиниције. Сматрали су да је свако дефинисање у праву опасно: D.50.17.202. *Iavolenus libro 11 epistularum: Omnis definitio in iure civili periculosa est.*⁸ Такође, данашњим правницима би било атипично и њихово решавање правних контроверзи. Наиме, у ситуацији када су два или више правника имала различита мишљења о једном правном проблему, превагу би однео став чији творац има већи ауторитет, а не онај који је био боље аргументован. Наравно, то не значи да су њихова мишљења била произвољна и неутемељена. То је, према Станојевићу,⁹ довело до настанка такозване „ауторитарне јуриспруденције“.

Рад римских јуриспрудената би се могао поделити на три основне делатности. То су *respondere*, *agere* и *cavere*. Прва од набројаних активности, уједно и најважнија, била је давање правних савета у конкретним случајевима. Друга, *agere*, подразумевала је помоћ у вођењу судског поступка. Да су јуриспруденти обављали *cavere*, значило је да су састављали конкретне правне акте према прописима. Поред ова три основна вида, јуриспруденти су и, условно речено, подучавали младе правнике, а то се називало *instituere*.¹⁰

2.1. Правничко образовање у старом Риму

Стари учени правници су имали велику одбојност према држању часова права. Сматрали су да је то испод њиховог нивоа, неугледно занимање и посебно увредљиво ако је било плаћено, јер је

8 Д. Стојчевић, 37.

9 О. Станојевић, *Gaius Noster*, 61–65.

10 Д. Стојчевић, 37–38.

највећи број старих правника, као што смо рекли, припадао римској елити. С тим у вези, Цицерон је рекао да подучавање права шкоди угледу и да се то може чинити једино као нека врста разоноде.¹¹ Тачно је да су римски правници вршили *instituere*, али не на начин како се то ради на правним факултетима данас. У оваквом начину учења, то јест подучавања, преовладавао је индивидуалан приступ ученику. *Instituere* се вршио тако што би ученици проводили дан са учитељем (јурисконсултантом), најчешће пријатељем породице, пратили његове активности на суђењима и слушали *responsa*. Овакав начин стицања знања називао се *auditio*.¹² Увече би, уз обед, учитељ ученицима преносио утиске из парница,¹³ говорио о спорним питањима и делио савете и објашњења, што се називало *institutio*.¹⁴ Давање упутстава како се састављају формуле и други правни акти се називало *instructio*.¹⁵ Зачетник овакве праксе био је Тиберије Корунканије, а посебан допринос у развоју правничког образовања дао је Квинт Муције Сцевола. Тако долази и до појаве првих уџбеника и педагошке литературе, попут дела Марка Јунија Брута *De iure civili* у три књиге. О односу Римљана према изучавању права сведочи и чињеница да су се већ млади дечаци, у оквиру наставе граматике, бавили правом. Цицерон се присећа како је као мали морао да учи одредбе Закона XII таблица напамет,¹⁶ а Ернест Дезире Гласон (*Ernest Désiré Glasson*) каже да су се римски дечаци играли процеса, као што се другде играју војника.¹⁷

Јуриспруденти из периода републике и са почетка принципата, а које класични правници називају *veteres*, временом стичу велики углед и политички значај. Од времена Августа само посебан круг правника стицао је право на јавно давање мишљења (*ius publice respondendi ex auctoritate principis*). На тај начин правници губе јавност у раду и слободу мишљења. Није сасвим јасно зашто је Август

11 Cic. *Orat.* 42.144.

12 Magdolna Sič, *Praktikum iz rimskog privatnog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad 2002, 23.

13 Станкама су у судском поступку помагали адвокати и оратори, а не јуриспруденти, јер су оратори сматрали да су правници постајали они који су били лоши говорници. Међутим, током принципата ораторство замире, због чега јуриспруденти преузимају примат. Што се тиче адвоката, они су били далеко популарнији и виђенији од јуриспрудената, иако без њихове помоћи и савета нису могли успешно да бране интересе својих клијената.

14 M. Sič, 23.

15 *Ibid.*

16 Cic. *De leg.* према О. Станојевић, *Gaius Noster*, 43.

17 Ernest Désiré Glasson, *Etude sur Gaius*, Paris 1885, 40.

увео давање овог овлашћења. Према једном мишљењу, то је учињено како би се отклонили дисонантни ставови у пракси.¹⁸ Међутим, не можемо одбацити ни претпоставку да је то био један од начина фаворизације правника и вршења контроле, имајући у виду да су правници имали и политичког утицаја; о овоме говори и Тацит у својим Аналима када је написао да је Август убрзао Капитоново унапређење на функцију конзула како би претекао свог ривала Лабеола.¹⁹ За време Августа и његових наследника *ius publice respondendi* није укидало право осталим јуриспрудентима да дају мишљења, али она нису била обавезујућа, те самим тим ни извор права. Са друге стране, у II веку Хадријан укида право правницима без овог овлашћења да дају мишљења, па тако успоставља потпуну контролу над њиховим радом. Он формира и институцију *consilium principis*, која је саветовала цара о правним питањима која се тичу доношења конституција, једне од врста извора права. Ни његови мотиви нису најјаснији, па и око тога постоји неслагање међу романистима. О политичком значају и утицају јуриспрудената говори и Калигулина жеља да потпуно укине слободу њиховог рада, јер је остало забележено да је једном приликом изјавио: „Херкула ми, учинићу да неће моћи дати ниједан правни савет мимо мене“.²⁰ Ова његова изјава је највероватније последица противљења слободоумних правника његовој власти.²¹ Током периода *Pax Romana*²² јуриспруденција достиже свој врхунац због окретања друштвеног фокуса од ратовања и сталних превирања, а према културној надградњи и усавршавању.²³

18 Д. Стојчевић, 36.

19 Tacit, *Anali*, 14, 42–45, према О. Станојевић, *Gaius Noster*, 58.

20 О. Станојевић, *Римско право*, 61–65.

21 Гај Цезар Август Германик (надимак – Калигула) је римски цар из првог века нове ере ког одликују неке ексцентричне и тешко разумљиве одлуке. Извори о Калигули се фокусирају на његов садизам, тиранство, те рад на успостављању свемоћи цара. Светоније у својим делима пише о Калигулином лудилу и расипништву, те финансијској кризи до које је довео. У популарној култури Калигула је познат по намери да свог коња Инцитата именује за сенатора.

22 *Pax Romana* је најдужи период мира у историји Рима. Он почиње доласком Октавијана Августа на власт (27. године пре нове ере), а најчешће се узима да се завршава смрћу Марка Аурелија (180. године нове ере). У том периоду није било ни грађанских ратова, а ни инвазија других народа. У неким изворима се наводи да *Pax Romana* почиње победом Августа код рта Акцијум (31. године пре нове ере), а завршава се грађанским ратовима везаним за „Годину пет цара“ (193. године). Овај израз је сковао Едвард Гибон (*Edward Gibbon*) у свом делу *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*; наведено према Ali Parchami, *Hegemonic Peace and Empire*, Routledge, New York 2009, 20–25.

23 Д. Стојчевић, 35.

Почетком принципата правници су се поделили у две школе мишљења, сабинијанце и прокулеанце. Занимљиво, ни једна ни друга нису добиле име по својим оснивачима. Сабинијанску школу је основао Капитон, а прокулеанску Лабен.²⁴ Не постоји јасна разлика између две школе. Откривено је око тридесет питања у којима су се њихова мишљења разилазила, иако не постоји општи метод њиховог рада. Сматрало се да сабинијанци припадају конзервативној струји, а Тацит пише и да су били у блиском односу са владаром, реферишући на блискост Капитона и Августа.²⁵ Сматра се да су поред ових школа мишљења у Италији постојале и школе у просветном смислу, које је започео Масурије Сабин, а знамо да су приватне школе постојале и за време цара Антонина Пија и Хадријана, те у годинама када су стварали Модестин и аутор Ватиканских фрагмената.²⁶ Теоријска настава најчешће се обављала при храмовима, а након ње би се обављала и практична у присуству познатог правника. Поред Рима, центар оваквог образовања био је и Бејрут. Бејрутска школа права (*stationes*), позната и као „*мајка њправа*“, основана је средином трећег века.²⁷

Бирократизацијом државне управе с краја принципата и почетком домината, образовање правника прелази из приватне сфере у руке државе. Због тога настају први значајнији уџбеници права и дела намењена настави, попут Гајевих Институција. Широм државе оснивају се правне школе, а цареви се посебно интересују за њихов развој. На западу је постојала само школа у Риму, у којој су се школовали будући правници с подручја Африке, Галије, Дунава и Грчке све до 395. године.²⁸ На истоку су деловале школе у Бејруту и Константинопољу која ради од 425. године (C.Th.14.9.3 = C.2.19.1). Но, право се изучавало и у Картагини, Галији, Александрији, Цезареји, Атини и Антиохији.²⁹ Јустинијан је забранио рад ових школа и признао само оне у Риму, Бејруту и Константинопољу. Студије права су у почетку трајале четири године, а од Јустинијана пет, док су професори права били плаћени државни службеници. На првој години су се изучавале Гајеве Институције, на другој радови класичних правника, на трећој Папинијанови Одговори, на четвртој Паулови Одговори, а на петој царске конституције.³⁰

24 Имена су добили према другим члановима школе, прокулеанска према Прокулу, а сабинијанска према Масурију Сабину.

25 О. Станојевић, *Gaius Noster*, 46.

26 М. Сић, 25.

27 Milena Polojac, „Province of Syria and the Law School in Beyrutus“, *Ius Romanum* 2/2022, 355.

28 М. Сић, 29.

29 *Ibid.*

30 *Ibid.*, 32.

У склопу својих реформи, Јустинијан је реформисао и правничко образовање и наставни план правних школа. На првој години су се изучавале Јустинијанове Институције и први део закона (прота). На другој Дигеста, одредбе о судовима или стварима, четири књиге из дела од четрнаест књига, одредбе о миразу, туторству, старатељству и наследно право. На трећој хипотека, едикти курулских едила и папинијанска маса. На четвртој преостали делови Дигеста, махом Паулова дела. У петој години се самостално проучавао Јустинијанов кодекс.³¹

Континуитет античког правног образовања задржан је на истоку и након Јустинијана, док је на западу, падом Западног римског царства, у потпуности напуштен. Античко образовање најдуже је одолевало у Африци (Картагина) и у Италији до седмог века.³² Осим у Риму, знамо да се право изучавало и у Равени, а граматика и реторика у Милану. Временом нестају и приватне школе, па од краја шестог века постоји само црквено образовање.³³ На тај начин је античка цивилизација била уташена.

3. ТЕКСТ *LEX CITATIONIS* (C.Th.1.4.3)

Оригинални текст Закона о цитирању нам, нажалост, није доступан, већ искључиво његова форма која је била уписана у Теодосијев кодекс, као једна од кодификованих конституција:

C.Th.1.4.3: *IMPP. THEOD(OSIUS) ET VALENTIN(IANUS) AA. AD SENATUM URBIS ROM(AE). POST ALIA. Papiniani, Pauli, Gai, Ulpiani atque Modestini scripta universa firmamus ita, ut Gaium quae Paulum, Ulpianum et ceteros comitetur auctoritas lectionesque ex omni eius corpore recitentur. Eorum quoque scientiam, quorum tractatus atque sententias praedicti omnes suis operibus miscuerunt, ratam esse censemus, ut Scaevolae, Sabini, Iuliani atque Marcelli omniumque, quos illi celebrarunt, si tamen eorum libri propter antiquitatis incertum codicum collatione firmentur. Ubi autem diversae sententias proferuntur, potior numerus vincat auctorum, vel, si numerus aequalis sit, eius partis praecedat auctoritas, in qua excellentis ingenii vir Papinianus emineat, qui ut singulos vincit, ita cedit duobus. Notas etiam Pauli atque Ulpiani in Papiniani corpus factas, sicut dudum statutum est, praecipimus infirmari. Ubi autem eorum pares sententiae recitantur, quorum par censeatur auctoritas, quos sequi debeat, eligat moderatio iudicantis. Pauli quoque sententias semper valere praecipimus. ET CETERA. DAT. VII ID. NOVEMB. RAVENNA DD.NN. THEOD(OSIO) XII ET VALENT(INIANO) II AA. CONSS.*³⁴

31 *Ibid.*, 33.

32 *Ibid.*, 35.

33 *Ibid.*, 36.

34 The Roman Law Library: Lex citationis, <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 20. јануара 2025.

Превод: Потврђујемо све списе Папинијана, Паула, Гаја, Улпијана и Модестина, тако да ће Гају припадати исти ауторитет као Паул, Улпијан и други, а могу се навести одломци из читавог корпуса његових списа. Такође утврђујемо да важи учење оних особа чије су расправе и мишљења сви горе поменути правници уградили у своја дела, као што су Сцевола, Сабин, Јулијан и Марцел, и сви други које они цитирају, под условом да, због несигурности старине, њихове књиге буду потврђене упоређивањем кодекса. Штавише, када се цитирају опречна мишљења, већи број аутора ће превладати, или ако бројеви буду једнаки, имаће предност ауторитет оне групе у којој ће човек одличног ума, Папинијан, бити изнад осталих и како победи једног противника, тако и попушта двојици. Као што је раније било одређено, такође налажемо да се пониште белешке које су Паул и Улпијан направили заједно на Папинијановим списима. Штавише, када су њихова наведена мишљења подједнако подељена и њихов ауторитет оцењен као једнак, проценом судија бира чије мишљење ће следити. Наређујемо да и Паулове *Sententiae* буду валидне.³⁵

4. ОКОЛНОСТИ И РАЗЛОЗИ ДОНОШЕЊА *LEX CITATIONIS*

Као што је познато, у периоду домината почиње деградација права, па и правне науке, јер право према свом архетипском концепту тешко може ићи у корак са апсолутном влашћу једног човека, која је била основна карактеристика овог периода, а да му се суштински не промени карактер. Од мноштва извора права у принципату, у доминату је право сведено на свега два – *ius* и *leges*. Термин *leges* представља изворе права које је доносио цар, то су пре свега царске конституције (*edictum, mandata, rescripta, decreta*), те је то једини активно ажурирани извор права, и зато га називамо динамичним извором. Са друге стране, термин *ius* представља правничко право, и у периоду домината оно престаје да буде динамични и постаје статични извор јер се ослања на рад јуриспруденције из принципата. Рад учених правника замире бирократизацијом државе. Некада слободномислећи, учени правници постају државни чиновници у канцеларијама локалних управника и царева, насупрот периоду принципата када су били активни ствараоци правног система.³⁶

Leges као извор права је био често мењан, али и генерално гледано доступан, односно доступнији него *ius*. Ипак, временом настаје пот-

35 Преведено на српски са енглеског превода: Clyde Pharr, *The Theodosian code and novels and the Sirmonidian Constitutions. A Translation with Commentary, Glossary and Bibliography*, Princeton University Press, Princeton 1952, 14–15.

36 Д. Стојчевић, 43–44.

реба за систематизацијом *leges*, па тако настају прве збирке,³⁷ које су додуше биле приватне (*Codex Gregorianus* и *Codex Hermogenianus*).³⁸ Поред тога, *leges* као извор права је непротивуречан, сажет и прецизан, за разлику од *ius*. Правна сигурност приликом употребе *leges* је била већа, јер је увек било јасно шта је важеће право због правила да новији закон дерогира старији (*Lex posterior derogat priori*). Међутим, код *ius* ситуација је далеко тежа јер је обиловао казуистиком и контроверзама. Честе су биле противречности међу правницима, а у тим ситуацијама се не може руководити логиком старије – млађе, већ би требало сагледати аргументе које правници износе, односно неретко, што су Римљани у својој традицији чешће примењивали, сагледати ауторитет аутора. Додатно, ни данас се са сигурношћу не може утврдити датум објављивања правничких дела што спречава употребу горепоменутог правила при примени *ius*-а.³⁹

Када постоји таква несређеност извора, право губи ону основну карактеристику коју би требало да има, а то је правна сигурност и извесност. Непрегледност извора права била је плодно тле за корупцију, која је била веома распрострањена.⁴⁰ У том периоду је било препуштено адвокатима и судијама да сами тумаче шта ће и како да примењују, ког аутора ће уважити а ког неће. Често су адвокати тражили било какав правнички цитат из класичног периода који им иде на руку, па су тако судије бивале доведене у незгодну позицију јер би обе стране нашле неки цитат који поткрепљује њихову тврдњу. Додуше, постојали су покушаји сређивања *ius* у делима педагошког карактера, али веома кратког даха (*Tituli ex corpore Ulpiani, Epitomae Gaii* и *Pauli sententiarum ad filium libri quinque*).⁴¹ Проблем је раније усложњен 212. године када цар Каракала својим едиктом даје римско грађанство свим становницима, па тако вишеструко већи број људи може да учествује у споровима у којима раније није могао да учествује.⁴²

Цар Константин је покушао 321. године да донекле разреши ситуацију у вези са тумачењем правничког права увођењем *Lex cassationis* (Закон о касирању), којим је судовима забранио употребу Паулових и Улпијанових белешки уз Папинијанова дела како би макар донекле смањио број контроверзи, али у томе није успео.⁴³

37 Д. Стојчевић, 44–46.

38 Ове две збирке нису сачуване, већ о њима сазнајемо из цитата у каснијим збиркама. Добиле су имена по својим писцима, највероватније професорима права у школи у Бејруту.

39 М. Полојац, *Римско право*, 44.

40 F. Schulz, 109.

41 М. Полојац, *Римско право*, 44.

42 Д. Стојчевић, 34.

43 *Ibid.*, 43–44.

Ius civile, па и *ius honorarium*,⁴⁴ постају доступни и најчешће коришћени преко дела правника из класичног периода – тако да су доступни најчешће кроз тумачења и коментаре. У ствари, та правничка дела нису сасвим доступна свима, као ни већина књига у том периоду. Било их је јако тешко наћи, а осим тога књиге су у то време веома скупе јер представљају руком рађене преписе, тако да у пракси није узиман у обзир широк спектар аутора. Виљем Јанс Звалве (*Willem Jans Zwolve*) каже да су узимани у обзир правници који су представљали „поновно излагање *ius civile*“ (*restatement of the ius civile*), односно чија решења су се позивала на *ius civile* или деловала као његов природни развој.⁴⁵ Зато правници, када успеју да дођу до књиге, користе дела проверених јуриспрудената са што обимнијом исписаном материјом (са што више употребљивих података и идеја) како не би прекомерно трошили новац.

Због целокупне наведене ситуације, 7. новембра 426. године у Равени цар Западног римског царства Валентинијан III доноси конституцију у којој износи план за решење свих нејасноћа у судству, а које су биле последица несрећености извора права.⁴⁶ У конституцији исказује намеру да кодификује целокупно право, укључујући и *ius* и *leges*. Овај амбициозан план представљао би прекретницу и коначно решење спорне ситуације. Писци конституције, свесни амбициозности и обима овог подухвата, уводе привремену меру за решавање несигурности извора *ius* док се кодификација и систематизација не заврше. Та мера је *Lex citationis*, односно преведено на српски „Закон о цитирању“.⁴⁷

Попут свог колеге са запада, исто је желео и Теодосије II, владар Источног римског царства, који ту намеру објављује 429. године, због чега *Lex citationis* постаје важећи пропис и у Западном и у Источном римском царству. Закон прописује које ауторитете судије морају да уважавају и са којом хијерархијом. Конкретно, закон истиче *auctoritas* Папинијана, Улпијана, Паула, Гаја и Модестина као ауторитете које

44 Оно што је у класичном и преткласичном периоду *ius honorarium*, у посткласичном више није засебан извор, већ је стопљен са *ius civile* који је од 212. године свима доступан, те се од тада говори о истоме. Свакако се у класичним делима, која су саставни део *ius-a*, *ius honorarium* наводи као засебан.

45 Willem Jans Zwolve, „Scriptura recepta et usitata: The impact of Lex citandi on Justinian's Digest“, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis / Revue d'histoire du droit / The Legal History Review* 92(1-2)/2024, 38.

46 Заправо, донесена је у његово име јер он у том тренутку има 7 година, па је тешко замислити да се у том узрасту бавио судством и уређењем правног поретка у својој држави. Сматра се да је пресудног утицаја на објављивање имала његова мајка Гала Плацидија Августе.

47 W. J. Zwolve, 38–39.

судије морају да поштују и чија су дела извор позитивног права. Они представљају такозвани Сенат мртвих, јер су сви у том тренутку већ преминули. Етимологију ове синтагме вероватно можемо да вежемо за познату римску праксу митологизације свега исконски римског, што су петорица свакако била. Ова петорица класичних правника се у литератури може пронаћи и под заједничким називом *Quinqueviri* (овај термин уводи Звалве)⁴⁸. Фриц Шулц (*Fritz Schulz*) их чак назива јеванђелистима права.⁴⁹ Чињеница да су ова петорица имала посебан термин потврђује њихову важност и значај. Били су изузетно плодни и практични правници, па су стога били погодни за цитирање.

Уколико ови класични јуриспруденти имају различита мишљења, судија мора уважити мишљење већине. У случају да нема већине (*dissensus opinionum*), законодавац даје предност Папинијану јер је „*vir excellentis ingenii*“ (човек одличног талента). Једина ситуација у којој судија има право на слободу сопственог избора је када не постоји већина, а Папинијан о тој ситуацији нема изражен став. Поред дела ове петорице класичних правника, *Lex citationis* дозвољава и мишљења из дела преткласичних правника (*veteres*) која су *Quinqueviri* цитирали, ако је аутентичност неоспорива, мада се о њиховим делима највише може сазнати управо у интерпретацијама петорице. У Закону се истичу Квинт Муције Сцевола, Масурије Сабин и Марцел. Дозвољава се и коришћење цитираних решења Салвија Јулијана. Забрана уважавања белешки Улпијана и Паула уз Папинијанова дела из *Lex cassationis* је преписана и у нови закон.⁵⁰ Такође, у Закону се изричито наводе Паулове *Sententiae* као извор права, што је било неопходно имајући у виду да је ово дело пре свега педагошког карактера.⁵¹

Lex citationis нам је данас доступан у облику у ком је уписан у *Codex Theodosianus*, заједно са осталим конституцијама. Уврежено је мишљење да *Lex citationis* није просто преписан у кодекс, већ да су унесене одређене измене. Тако Шулцсматра да у оригиналном тексту није споменуто ниједно име осим петорице јуриспрудената познатих под заједничким називом *Quinqueviri*, те да нема ни дозволе за коришћење мишљења преткласичних правника, већ да је она унета због престроге формулације у оригиналном тексту. Додуше, он тај додатка карактерише као бесмислен јер су Улпијан и други већ у огромној мери цитирали преткласичне ауторе.⁵² Са друге стране, Звалве за ову

48 W. J. Zwalve, 38.

49 F. Schulz, 282.

50 C.Th.1.4.3.

51 Simon, Corcoran, „Sententiae of Paulus”, *The Encyclopedia of Ancient History*, Chichester 2013, 6152.

52 F. Schulz, 282.

меру каже да није нимало револуционарна. Он каже да је ово само утемељена и озваничена дотадашња пракса међу судијама и адвокати-ма, такођећи формализовани обичај, попут Закона XII таблица.⁵³

Поред тога што су *Quinqueviri* очигледно били најплоднији класични римски правници, разлог за њихов одабир у претходној пракси може бити чисто практичан, односно финансијског карактера. Наиме, као што смо рекли, књиге су биле веома тешко доступне, па самим тим и скупе. У таквој ситуацији треба бити веома рационалан приликом набавке књиге, односно набавити књигу која садржи највише корисног материјала. *Quinqueviri* су заиста имали најобимнија дела, те се у њиховим делима могло у највећој мери пронаћи *ius civile* и рад преткласичних правника уз, наравно, њихове личне коментаре, интервенције и казуистична решења. Бројност казуистичних решења у њиховим делима била је од велике важности за судије, јер су их они тада могли једноставно примењивати без икакве муке око тумачења и примењивања општих норми у конкретном случају. Чињеница да су *Quinqueviri* били практичари а не теоретичари била је од пресудне важности за некреативне судије домината. Тако је, дакле, избор њихових дела био најкориснији. Ту праксу је законодавац препознао и унео у закон.

Додатно су и професори у правничким школама у највећој мери користили дела ове петорице и подучавали из њих. Потврду Звалве-ове теорије о неиновативности Закона можемо пронаћи и у чињеници да *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum* из IV века садржи искључиво цитате Паула, Улпијана, Гаја, Модестина и Папинијана. Не постоји општеприхваћена идеја о сврси и времену објављивања овог текста, али свакако га можемо сместити у период до једног века пре објављивања *Lex citationis*, тако да он сведочи о пракси цитирања ове петорице и пре доношења Закона.⁵⁴

Дакле, можемо рећи да је *Lex citationis* само званично потврђена пракса у судовима и правничкој јавности. Међутим, бројни романисти истичу његове недостатке. Тако, на пример, Алан Вотсон (*Alan Watson*) каже да *Lex citationis* представља најнижу тачку римске јуриспруденције јер одређује да се исправно мишљење налази бројањем глава, а не бирањем најбољег решења.⁵⁵ Иако је одабир решења на основу ауторитета била неформална пракса римских јуриспрудената,

53 W. J. Zwalve, 38–40.

54 Види: Albert Montefiore Hyamson, *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*, Oxford University Press, London 1913.

55 Alan Watson, *The Law of the Ancient Romans*, Southern Methodist University, Dallas 1970, 91.

то никада није било документовано и правно обавезујуће до доношења овог Закона. Ипак, овај приступ је био практичан у друштву које је патило због високе корупције и правне несигурности.

Убрзо након доношења *Lex citationis* Теодосије започиње дугачак процес кодификације целокупног права, али брзо од те амбиције одустаје. Звалве поставља теорију да је *Codex Theodosianus* писан „дуж линија *Fragmenta Vaticana*“, односно да је преписан начин распоређивања и систематичност. Иначе, и *Fragmenta Vaticana* истиче петорицу (*Quinqueviri*) као ексклузивне правнике које цитира. Међутим, пратећи садржај *Fragmenta Vaticana* посао се закомпликовао, па је Теодосије 435. године објавио да одустаје од кодификовања *ius*-а. Због тога *Codex Theodosianus*, објављен 438. године, не садржи *ius* већ само царске конституције, а проблем *ius*-а препушта *Lex citationis* који је преписан у прву књигу, четврти титулус, трећи фрагмент.⁵⁶

Тако *Lex citationis*, иако привремено решење, остаје на снази више од једног века, односно до Јустинијанових реформи, када је пречишћено и систематизовано читаво римско право.

5. УКИДАЊЕ *LEX CITATIONIS* И УТИЦАЈ НА ДИГЕСТА

Јустинијан, може се рећи најамбициознији ромејски цар, 527. године нове ере преузима власт од свог стрица Јустина. Његова амбициозност се огледа у више различитих сегмената, и заиста је оставила траг до данашњих дана. Широј јавности је свакако најпознатија његова заоставштина у архитектури, додуше и физички највећа и једина опипљива голим рукама, а то је чувена Аја Софија, мање позната као Премудрост Божија, некада црква, данас џамија веома бурне историје. На војно-политичком плану је заједно са својим војсковођама Нарзесом и Велизаром остварио велике успехе.⁵⁷ Међутим, за овај рад је најважнији његов утицај у праву, односно његов кодификаторски рад.

Пре свега у романтизованој жељи да обнови стару славу Римског царства, која се може повезати са већ поменутом традицијом митологизације, он својим чиновницима даје задатак да сакупе, сажму, усагласе и обезбеде све дотадашње право како би обезбедио правну сигурност, пружио правну заштиту и омогућио практичну примену постојећег права. Укратко: да среде дотадашњи хаос у изворима пра-

56 W. J. Zwalve, 45–46.

57 Милена Полојац, *Римско право*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2023, 45.

ва. За завршавање овог амбициозног посла Јустинијан узима правника Трибонијана, човека у кога је имао највише поверења.⁵⁸

Почетак прве етапе кодификације означила је конституција *Haec quae necessario* из 528. године, у којој Јустинијан налаже да се сакупе и систематизују све дотадашње царске конституције. Ово је веома важно имајући у виду да су конституције до тада биле сабране у три кодекса (*Gregorianus*, *Hermogenianus*, *Theodosianus*) која нису била комплетна, те је постојао велики број конституција које су остале ван њих. Трибонијан је, заједно са десеточланом комисијом на чијем је челу био, извршио посао и 529. године је кодекс, познатији као *Codex Iustinianus*, објављен. Он нажалост у том облику није сачуван због каснијег редиговања и објављивања другог зборника *leges a, Codex repetitae praelectionis*. На сву срећу, ми данас знамо да је *Lex citationis* био део тог кодекса. Разлог за то је то што је кодекс садржао искључиво *leges* (што *Lex citationis* и јесте, имајући у виду да је он заправо конституција), а *ius* је остао и даље споран, па је било неопходно потврдити ону „привремену“ меру из 426. године како би правничко право остало макар делимично уређено. *Lex citationis* се у кодексу налази у првој књизи, седамнаести титулус, под називом „*De auctoritate iuris prudentium*“.⁵⁹ Тиме и Јустинијан, привремено, признаје одредбе и схватања Закона.

Коначно, 15. децембра 530. године Јустинијан објављује конституцију *Deo auctore* којом налаже сакупљање и систематизацију правничког права. Ово је дефинитивно најзахтевнији подухват током читавог кодификаторског рада, имајући у виду разноврсност, недоступност и противречност које одликују правничко право. Зато се оформљава специјална комисија на челу са Трибонијаном, коју су чинили професори Теофил и Кратин из Константинопоља, Доротеј и Анатолије из Бејрута, један високи службеник (Константин) и једанаесторица адвоката (Стефан, Мена, Проздоције, Еутолмије, Тимотеј, Леонид, Леонитије, Платон, Јаков, Константин и Јован)⁶⁰. Они ће тако саставити Дигеста,⁶¹ прву, условно речено,⁶² комплетну кодификацију правничког права, која се данас сматра једним од

58 *Ibid.*, 46–47.

59 W. J. Zwalve, 45–46.

60 М. Полојац, *Римско право*, 48.

61 *Digesta* на латинском, односно на грчком *Pandectae*. Реч на грчком означава нешто што „садржи у себи све“, а на латинском нешто што је сабрано или доведено у ред.

62 Ограда је стављена јер су Дигеста ипак састављена од сегмената претходно створених правничких дела, што не подразумева оригиналност аутора кодификације.

најважнијих дела светског права. Према Блумовој „теорији маса“ фрагменти су у Дигеста уношени одређеним редоследом, односно прво сабинијанска маса (коментари цивилног права), па едиктална маса (коментари преторског права), па на крају папинијанска маса (казуистичка литература).⁶³

У конституцији *Deo auctore* се наводи да је неопходно на једно место сакупити правничко право без његових контрадикторности, те да то буде дело које ће решити проблем несређености „једном за свагда“.⁶⁴ Напомиње се члановима комисије и да је неопходно ускладити записани *ius* са важећим *leges*, које је записано у *Codex Iustinianus*. Посебно је занимљива суптилна критика, односно стављање ван снаге делова *Lex citationis*. Наиме, прво што се наводи у конституцији је да се сви правници морају посматрати једнако, и да се не издвајају *Quinqueviri* (не називају се овим термином), те Папинијан посебно, што је суштина целокупног *Lex citationis*. Такође, забрањује се одлучивање на основу већине јер, како пише у конституцији, решење неког мање познатог правника може бити правичније од решења надалеко познатих и мудрих правника као што су *Quinqueviri*. Укида се и забрана коришћења Паулових и Улпијанових белешки на Папинијана која је била уведена у *Lex cassationis*.⁶⁵ Тако 530. године *Lex citationis* и даље формално важи јер стоји у важећем кодексу – али су његове кључне одредбе дерогиране новом конституцијом.

Јустинијан у поменутој конституцији одређује комисији и одакле да се сабере правничко право. Он наводи да треба да се узму у обзир сви правници „којима су најсветлији цареви дали овлашћење да пишу и тумаче закон“.⁶⁶ Интуитивно би се закључило да је у овој наредби реч о правницима који имају чувени *ius publicae respondendi* који је увео Август. Међутим, Звалве сматра да се то односи на дериват *Lex citationis* у *Codex Theodosianus*, што се може потврдити и у касније објављеним Институцијама где Јустинијан *ius respondendi* назива искључиво царском привилегијом. Звалве тврди и да Јустинијан у конституцији *Deo auctore* на уму има управо *Lex citationis* јер побија његове одредбе, односно да се бави управо његовим текстом, што је доказ за његову тврдњу. Односно, могло би се тумачити да је „овлашћење“ споменуто у *Deo auctore* заправо *Lex citationis*.⁶⁷

63 Д. Стојчевић, 47.

64 W. J. Zwolve, 46–48.

65 *Ibid.*

66 The Roman Law Library: Constitutio Deo auctore, <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 20. јануара 2025.

67 W. J. Zwolve, 49.

Додатну потпору овој тези даје и Шулцова тврдња да у доминату *ius respondendi* као такав губи значај, па у таквој ситуацији закључујемо да је мала вероватноћа да је писац конституције мислио на институт који постаје безначајан.⁶⁸ Тако је конституцијом *Deo auctore, Lex citationis* постао оквир за писање Дигеста.

На први поглед Јустинијан је имао велико поверење у комисију и препустио јој је сав посао, међутим то није био случај. Јустинијан кључна политичка и економска питања није препустио комисији, него је сам донео конституције о тим питањима док су се састављала Дигеста. Поред тога што је хтео да сам реши ова питања, он није хтео да дозволи да се она решавају на основу одредби *Lex citationis*, према бројању мишљења. Све те његове конституције којима он распетљава проблеме правничког права које је сматрао ургентним називају се *Quinquaginta decisiones*.⁶⁹

Након окончања рада комисије, Дигеста су, заједно са Институцијама, објављене и ступиле на снагу 16. децембра 529. године. Постоји мишљење да су Библија и Дигеста две књиге које су највише утицале на развој европске цивилизације.⁷⁰ Шулц каже да су Дигеста, најбољи омаж класичној јуриспруденцији, склопљена са уверењем да ниједно правничко дело неће превазићи дела класичних јуриспрудената, те да за Дигеста као „импозантни споменик“ треба захвалити библиофилу Трибонијану, човеку свестране културе. Он чак Дигеста назива и „*reverentia antiquitatis*“, односно „поштовање антике“.⁷¹ Наводи и да су Дигеста исправка вишевековног „кондензовања и поједностављивања“ *ius*-а са врхунцем у *Lex citationis*.

Дигеста тако постижу оно што *Lex citationis* није успео, а то је да успешно регулише примену правничког права и коначно уведе сигурност у коришћење истог. Објављивањем Дигеста *Lex citationis* суштински постаје дерогиран, али се из важећих правних норми брише тек 529. године када Јустинијан објављује *Codex repetitae praelectionis*, нови кодекс конституција који је требало да реши спорна питања која су настала од доношења првог кодекса. У новом кодексу на место *Lex citationis* се уписује конституција *Tanta*. У њој се наводи да су Дигеста довршена и наређује да ступе на снагу, а набројане су и неке чињенице у вези са радом на писању овог огромног зборника правничког права. Наводи се да су класични правници на-

68 F. Schulz, 114.

69 W. J. Zwalve, 52–55.

70 М. Полојац, *Римско право*, 49.

71 F. Schulz, 283–285.

писали преко 2000 књига и три милиона редова текста, које су писци Дигеста прочистили и свели на 150 хиљада редова текста.⁷²

Вилијам Смит (*William Smith*) утврђује пропорционални однос међу јуриспрудентима заступљеним у Дигестама према броју страница текста (зарад бољег и прецизнијег истицања поенте у овом раду, Смитов пропорционални однос претвара у постотке).⁷³ Тако долазимо до занимљивог статистичког податка да је Улпијан био заступљен са 36%, Паул са 17%, Папинијан са 6,3%, Гај са 4,4%, те Модестин са 2,5% у Дигестама. Уз њих значајно су заступљени и Салвије Јулијан са 5,5% и Помпоније са 4,8%, а многи јуриспруденти су били присутни са само једним фрагментом у читавом делу.⁷⁴ Када саберемо постотке петорице правника који се у литератури називају *Quinqueviri*, долазимо до податка да они чине чак две трећине Дигеста. Овај податак је вероватно најбољи показатељ њихове важности, те се може закључити да, одабиром фрагмената, Дигеста (односно Трибонијанова комисија) потврђују значај и ауторитет дела на које наводи примена *Lex citationis*.

Занимљива је, међутим, једна велика разлика између Дигеста и *Lex citationis*, а то је да *Lex citationis* истиче Папинијана као посебног међу *Quinqueviri*-ма, а одабир фрагмената у Дигестама истиче Улпијана, и то са скоро 6 пута већом заступљеношћу. Звалве објашњење за овај феномен види управо у 4 професора која су се придружила Трибонијану. Прво, професори из својих школа доносе знање о делима која су писали *Quinqueviri* јер су учени из њихових дела, што се чинило претходних векова, те на основу њих подучавају, тако да приликом састављања Дигеста нису морали изнова све да читају и тумаче. Друго, он објашњава Улпијанову заступљеност управо систематиком и цитирањем у његовим радовима. Односно, Улпијан је у својим делима имао многобројне цитате преткласичних и класичних правника, те су његова дела била изузетно обимна и као таква погодна за коришћење у школама (из практичних и економских разлога). Тако су били изузетно коришћени његови коментари *Ad Sabinum* и

72 David Johnston, *Roman law in context*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, 15.

73 Пропорционални однос у броју страница текста би био: Улпијан 610, Паул 297, Папинијан 104, Гај 72, Модестин 41,5, Салвије Јулијан 90, Помпоније 80. Према тој пропорцији, укупан број страница је 1654, према William Smith, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, John Murray, London 1875, 858–861.

74 Занимљиво је да је и Квинт Муције Сцевола присутан у Дигестама само са једним цитатом. Начелно, у Дигестама су заступљени искључиво класични правници, али сматра се да је овај један цитат Сцеволе као преткласичног правника исказ поштовања према неформалном оцу јуриспруденције.

Ad Edictum. Због обимности, Улпијан је био изузетно заступљен у школама међу професорима, што је допринело томе да они приликом састављања Дигеста своју претходну педагошку праксу пренесу и у зборник.⁷⁵

Тако је Јустинијан својим кодификаторским радом укинуо „политику бирања“ правничког дела према *Lex citationis*, али је одабиром фрагмената у Дигестама потврдио одабир до ког би та „политика“ најчешће довела.

6. О ПРАВНИЦИМА ИЗ „СЕНАТА МРТВИХ“

6.1. Емилије Папинијан (*Aemilius Papinianus*)

Емилије Папинијан, односно како га Анте Ромац назива – краљ римских правника,⁷⁶ има посебно место међу свим јуриспрудентима. Папинијан је рођен 146. године, а убијен је 212 године. Највероватније је био из Сирије, али је право свакако учио у Риму код Квинта Цервидија Сцеволе. Забележено је да је био изузетан пријатељ са царем Септимијем Севером, а постоје и индиције да је Папинијан био у роду са Северовом другом женом, царицом Јулијом Домном. На основу податка да је царица Јулија пореклом из места Емесе у Сирији, претпоставља се да је и Папинијан одатле.⁷⁷

Папинијанова прва функција у јавној управи била је канцеларија *advocatus fisci* (данас се може упоредити са правобранилаштвом), коју је наследио од свог претходника Септимија Севера. Када је Север дошао на власт, Папинијан је постављен на чело канцеларије *a libellis* која је примала молбе, захтеве и петиције упућене цару, те на основу њих писала рескрипте. Врхунац своје каријере Папинијан доживљава на функцији *praefectus praetorio* (која би се данас могла упоредити са функцијом председника владе у држави у којој шеф државе има већа овлашћења).⁷⁸ Функција префекта гарде је у то време била ино-косна, што није увек био случај. Дакле, Папинијанова професионална каријера је била изузетно богата, те је он из тог искуства стицао знање, али и кредибилитет за своје радове.

Вршећи функцију префекта преторијанске гарде, Папинијан је заједно са Севером био у Британији од 208. године. Тамо је Папи-

75 W. J. Zwalve, 46.

76 A. Romac, *Ulpian: Knjiga regula*, 7.

77 Edwin Charles Clark, „Papinian“, *Journal of the Society of Comparative Legislation* 1/4/1902, 19.

78 A. Romac, *Ulpian: Knjiga regula*, 7.

нијан разоткрио план Септимијевог сина Каракале да убије цара, али читав случај никада није био разрешен. Септимије Север умире 211. године у Јорку (Еборакуму), те власт наслеђују његови синови Каракала и Гета. Наводно је Септимије пред смрт замолио Папинијана да води рачуна о његовим синовима, јер је знао за њихове размирице.⁷⁹ Убрзо по доласку на власт Каракала разрешава Папинијана са функције префекта. Несугласице између Каракале и Гете не јењавају, и Каракала свог брата убија и то у наручју мајке. Зато што Папинијан није желео да пред Сенатом оправда братоубиство (или зато што је, према неким изворима, био склонији Гети), Каракала убија и њега 212 године. Као да то није било довољно, у исто време је убијен и Папинијанов син који је тада вршио функцију квестора. Како Смит каже, „једини Папинијанов злочин је његов интегритет и знање којих се Каракала бојао“.⁸⁰

Многи заступају мишљење да је Папинијан био најцењенији међу јуриспрудентима,⁸¹ што потврђује и *Lex citationis*, те Зосим који каже да је Папинијан правник који по свом знању надилази све пре и након њега.⁸² Многи каснији правници му придају епитете *prudentissimus*, *consultissimus*, *disertissimus*. Он је у својим делима веома концизан, понекад и апстрактан, што често иде на уштрб јасноће мисли, које су свакако биле изузетне. Његова најважнија дела су *Questiones*, *Responsa*, *Definitiones* и *Ad Adulteris*, са посебним акцентом на *Responsa* која су након оснивања великих правничких школа изучавана током читаве треће године студирања, па су студенти треће године били називани *Papinianistae*.⁸³ Изводи из Папинијанових списа чине 6,3% страница Дигеста. Он дозвољава да његова решења нису најсавршенија,⁸⁴ па је склон да прихвати боља и промени став, те је омекшао ригидност јуриспруденције.⁸⁵ Такође, у његовом стилу писања латинског језика се осећа да није из Италије попут већине старијих правника,⁸⁶ али упркос томе је изградио задивљујућу каријеру, па не чуди што га *Lex citationis* назива „човеком одличног ума“.

79 W. Smith, *A Dictionary*, 117.

80 *Ibid.*

81 У многим делима се могу наћи тврдње о Папинијановој неприкосновеној репутацији: то наводе и Стојчевић, Станојевић, Смит и Кларк у делима цитираним у раду.

82 E. C. Clark, 22.

83 *Ibid.*

84 W. Smith, *A Dictionary*, 118.

85 E. C. Clark, 19.

86 E. C. Clark, 21.

6.2. Домиције Улпијан (*Domitius Ulpianus*)

Домиције Улпијан је био Папинијанов ученик, Паулов савременик и Модестинов учитељ. О његовом животу знамо јако мало због историјских околности, односно нестанка огромног дела литерарних историјских извора након пада Римског царства. Његово лично име (*praenomen*) не знамо, као ни датум рођења. Претпоставља се да је рођен половином владавине Марка Аурелија (161–180), дакле око 170. године.⁸⁷ Улпијан је највероватније из града Тира у сиријској провинцији Феникији, из угледне плебејске породице *Domitius*.⁸⁸

Због вишевековне сарадње са Римом, град Тир је током власти Септимија Севера добио *ius Italicum*. То значи да је та територија правно гледано изједначена статусу територије на Апенинском полуострву, па је тако и власништво земљишта на њој постало квиритско. Овај помак имао је утицај и на статус људи из града Тира, односно они губе peregrinus статус, па је могуће да је и то помогло Улпијану у његовом успону већ у млађим данима. Из функција које је током живота вршио може се закључити да је био припадник витешког staleжа (еквестри), јер је одређене функције Август резервисао за витезове као staleж одан новом поретку, насупротив сенаторском staleжу (нобили).⁸⁹

Ако се за Тир претпоставља да је његово место рођења, са сигурношћу се може рећи да је Рим центар његових животних активности. У Рим је дошао сасвим млад, те се у њему упознао са правом код неког од тадашњих истакнутих правника у склопу *instituere*. Свакако је највећег утицаја на његово правничко знање имао Папинијан, чији је Улпијан био асесор (помоћник у правосудним пословима префекта преторијанске гарде). Улпијан је као сасвим млад био и члан савета једног претора. За време власти Каракале и Елагабала је био управник канцеларије *a libellis*. Када имамо све ове функције у виду, можемо да закључимо да је он као сасвим млад био изузетно цењен. Међутим, цар Елагабал га је и поред тога отерао у прогонство због противљења неким одлукама. Елагабал је иначе био познати развратник, нестабилна личност и верски фанатик.

Цар Александар Север га је по доласку на власт вратио у Рим и поставио на место *praefectus annonae* (служба за снабдевање Рима и војске), а убрзо и за префекта преторијанске гарде. Улпијан је био Александрова десна рука, и то неопходна имајући у виду цареву младост и неискуство, па му је Александар поверио неке значајне по-

87 A. Romac, *Ulpian: Knjiga regula*, 7.

88 *Ibid.*, 5.

89 М. Полојац, *Римско право*, 35.

словесу у царској надлежности, што га је учинило изузетно моћним. Александар га ословљава са *amicus meus*.⁹⁰ У то време је функција префекта преторијанске гарде била колегијална, те ју је Улпијан вршио уз Флавијана и Хрестуса, али је Улпијан био на челу. Флавијан и Хрестус су врло брзо по Улпијановом постављењу били убијени због наводне завере и издаје, а поједини одговорност за организацију њиховог убиства приписују Улпијану.⁹¹

Улпијан је на функцију префекта преторијанске гарде постављен као изузетно искусан и слободоуман човек, те сигурно није био ни под чијом контролом. Због своје каријере, утврђеног угледа, али и порекла, Улпијан није имао никаквог разлога да се икоме повинује, а и да је прихватио нечију контролу то је могла да буде само контрола цара – али имајући у виду царево године и политичко (не)искуство, он Улпијаном засигурно није могао управљати. Зато је Улпијан, као независан зналац, покушао и реформу преторијанске гарде у којој ју је приближио Сенату (након претходна два века изузетно лоших односа), што се није свидело припадницима гарде који су били огорчени чињеницом да њима управља и да им је врховни заповедник цивил – правник. Због тога га преторијанци убијају у завери 223. или 224. године. Организатор убиства је био либертин Епагат.⁹²

И поред изузетне професионалне каријере која је засигурно изискивала улагање много времена, Улпијан је написао око 250 књига, које би се у данашње време могле сабрати у десетак томова.⁹³ Додуше, ова количина писаних дела је ишла мало науштрб квалитета, те се он данас сматра систематичарем и коментатором, а не оригиналним правним ствараоцем. Свакако су му у писању помагали помоћници, али за 50 или 55 година живота ово је импозантан број радова имајући у виду да их је он све морао преконтролисати.

Написао је низ монографија које се односе на дужности неких државних функционера, коментаре цивилног права (*libri ad Sabinum*), коментаре преторског права (*libri ad edictum*), коментаре значајних закона (*Lex Iulia de adulteriis*), казуистични материјал (*Responsa*), систематска дела (*Regulae, Institutiones, Digesta*).

Улпијанова цитирања у радовима су веома обимна због чега је он често коришћен у правничким школама, те је изузетно заступљен у Дигестима (36%). Штавише, Улпијаново дело D.1.1.1. *Libro primo institutionum* је наведено на првом месту у Дигестима.⁹⁴ Одломци ње-

90 D. Johnston, 13.

91 A. Romac, *Ulpian: Knjiga regula*, 8.

92 *Ibid.*, 10.

93 *Ibid.*, 12.

94 D. Johnston, 15.

гових дела су били основ за реконструкцију већине правничких дела из римског периода. Такође, Улпијан је цењен због своје једноставности у излагању, за разлику од Папинијана и Паула који су имали апстрактније исказе.

6.3. Јулије Паул (*Iulius Paulus*)

Јулије Паул је један од истакнутих јуриспрудената о чијем животу постоји много недоумица. Као и код осталих јуриспрудената, и у Пауловом случају највећег утицаја има недостатак, односно несатанак, писаних извора, али такође и чињеница да је у својим делима веома слабо спомињао приватни живот. Његов *praepomen* нам је непознат, као и године рођења и смрти. Претпоставља се да је рођен крајем владавине цара Антонина Пија (161. године), а да је преминуо крајем владавине Александра Севера (235. године). Такође је и његово порекло упитно. На основу имена *Iulius* и стила писања уврежено је мишљење да је из Италије, а на основу неких детаља из његових дела многи заступају мишљење да је управо из Рима.⁹⁵

Уистину, постоје несигурности и око имена *Iulius*. Наиме, у списима се најчешће налази само *Paulus*, а често је уз *Paulus* написано и *iuridicus*, као дистинкција од апостола Павла.⁹⁶ Поред тога што је идеја речи *iuridicus* диференција од апостола, то је и изузетан исказ поштовања. Као и код Улпијана, на основу Паулових функција можемо закључити да је био припадник витешког staleжа.

Паул је учење права започео код Цервидија Сцеволе, где је научио основе права. Након Сцеволе, Паул постаје самостални адвокат који се истакао у проактивном деловању. Убрзо га за свог асесора поставља Папинијан, те код њега Паул усавршава своје правничко знање. Тачно време доласка Паула на место асесора није јасно, поготово имајући у виду да је то било у слично време када је ту функцију вршио и Улпијан. Са позиције асесора, Паул постаје управник канцеларије *a memoria* у којој спрема цареве говоре, али не у пропагандно-политичком смислу, већ у смислу правних аката, будућих извора права.⁹⁷ Штавише, под појмом говора се у доба принципа-

95 Ante Romac, *Paulove Sententiae*, Latina Et Graeca, Zagreb 1987, 7.

96 Апостол Павле је један од дванаесторице апостола. Дистинкција је важна имајући у виду да је апостол Павле погубљен у Риму за време владавине цара Нерона око 65. године, у слично време кад и апостол Петар. Након погубљења њихов култ се ширио Римом, те је он био позната фигура упркос непризнавању хришћанства као религије.

97 *Ibid.*, 9.

та врло често мисли на сенатске одлуке. Такође, Паул је био и члан *consilium principis*.

Веома успешну каријеру му привремено зауставља цар Елагабал који га тера у прогонство, попут Улпијана. Постоји теорија да је Елагабал ово учино након развода од своје прве супруге, чији је Паул био отац.⁹⁸ Не постоје чврсти докази о тазбинском сродству Паула и Елагабала, а свакако је вероватнија теорија да је цар протерао све мислеће људе из управе.

Паула наставак професионалне каријере, поново попут Улпијана, чека по доласку Александра Севера на власт. Паул је постављен на место преторијанског префекта, али није јасно када тачно. Он је на том месту свакако био након Улпијановог убиства, али није јасно да ли је можда ту функцију вршио и за његовог живота имајући у виду да је префект био колективни орган, па та могућност постоји. Научна заједница нагиње теорији да је он постављен на ту функцију након Улпијановог убиства, имајући у виду највероватнију нетрпељивост међу двојицом јуриспрудената. Наиме, Паул и Улпијан уопште не цитирају један другог,⁹⁹ а тај међусобни бојкот нам указује на неку суревњивост, која свакако није била ретка појава.

Паулов стваралачки рад се процењује на 319 књига, што га чини „плоднијим“ од свог савременика и конкурента Улпијана. Његов рад чини 17% Дигеста, и постоји мишљење да је он у том зборнику послужео као појашњење Улпијанових фрагмената. Генерално гледано, Паул се сматра оригиналнијим, а опште је позната његова пракса да избегава цитирање, поготово дословно.¹⁰⁰ Паул је писао коментаре преторског и цивилног права, тумачио је поједине правне прописе и функције државних органа, писао је казуистична дела намењена директно пракси (*Responsa* и *Questiones*), коментарисао је туђа дела (*Notae*), те је писао наставно-педагошка дела (*Institutiones* и *Regulae*). Његово најпознатије дело је *Sententiae*, дело педагошког карактера, које се због тог карактера изричито напомиње као правно обавезујуће у *Lex citationis*, односно његовој верзији доступној у *Codex Theodosianus*. Оставио је трага у посткласичним збиркама права (*Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*, *Fragmenta Vaticana*, *Consulatio veteris cuiusdam iurisconsulti*), али и у варварским зборницима римског права, на пример *Lex romana Visigothorum*.¹⁰¹

98 *Ibid.*, 10.

99 *Ibid.*, 11.

100 *Ibid.*, 13.

101 М. Полојац, *Римско право*, 40–41.

6.4. Хереније Модестин (*Herrenius Modestinus*)

Хереније Модестин је најмлађи од петорице правника познатих као *Quinqueviri*, и Улпијанов је ученик. Поред тога што је најмлађи, сматра се и последњим великим римским јуриспрудентом. Нажалост, о његовом животу имамо јако мало података због изостанка писаних извора. Живео је и радио половином трећег века нове ере, за време такозване војне анархије која почиње смрћу цара Александра Севера. Претпоставља се да је из Далмације, али је већину свог живота и каријере провео у Риму, где је од Улпијана учио право. Био је управник провинције Далмације, а у Риму је био *praefectus vigilum* (управник градске страже у граду Риму, са сличним овлашћењима као што је преторијански префект имао у гарди). Током живота је био учитељ права сину цара Максимиана, те саветник цара Гордијана III.¹⁰²

Његов стил је био изузетно читак, па је зато и цењен иако није био нарочито оригиналан писац. Написао је збирке *Responsa*, *Regulae* и *Differentiae* у којима се бави различитим решењима за иста спорна питања, контроверзама. Његово најцитираније дело су *Pandectae*.¹⁰³ У Јустинијановим Дигестама је заступљен са 2,5%, што је најмање међу *Quinqueviri*-ма. Аутор је веома познате дефиниције брака, која се данас нарочито користи због тежњи да се правна регулација брака измени.¹⁰⁴ Дефиниција гласи: „*Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio*“ (D.23.2.1), односно на српском: „Брак је веза мужа и жене и заједница за читав живот, установа божанског и људског права.“¹⁰⁵

6.5. Гај (*Gaius*)

Гај је највећа непознаница међу свим *Quinqueviri*-ма те је можда из тог разлога предмет највећег броја радова и најзанимљивији за изучавање. О његовом животу постоји безброј мање или више утемељених теорија, које имају макар минималну дозу маште у себи. Нажалост, и даље не знамо ни Гајево гентилно, ни породично име, већ само лично, које се може пронаћи у списима у облицима *Gaius* и *Gaius noster* (наш Гај), што је био мали знак уважавања и поштовања.

102 Никола Мојовић, *Римско право. I књига. Историја римског права*, Правни факултет Бања Лука, Бања Лука 2008, 366.

103 Владимир Вулетић, *Римска класична јуриспруденција*, Универзитет у Београду - Правни факултет, Београд 2017, 48.

104 Види: Scott Monsma, „(Re)Defining Marriage: Changes and Challenges“, *Journal for the Sociological Integration of Religion and Society* 4/2014, 23–32

105 М. Полојац, *Римско право*, 101.

Како је Гај често римско име,¹⁰⁶ преко њега не можемо ништа закључити о његовом етничком и географском пореклу.

Постоји више теорија о Гајевом пореклу. На пример, Момзен (*Theodor Mommsen*) тврди да је Гај био Грк. За то нуди пар аргумената, а главни аргумент му је да је Гај склон уопштавању и класификацији, што је познато као грчка пракса а не римска. Такође, у Гајевим делима се могу пронаћи цитати Хомера, те доста грчких речи написаних у оригиналу. Момзен додаје и да се у неким Гајевим фрагментима могу пронаћи реченични склопови својствени грчком језику, те да они личе на буквални превод на латински, али та теза је врло упитна.¹⁰⁷

Насупрот Момзену, Дернбург (*Heinrich Dernburg*) тврди да је Гај живео у Италији, можда чак баш у Риму. Ову тврдњу поткрепљује чињеницом да у поређењу peregrинског и цивилног суђења Гај за цивилно каже „наше“. Додуше, веома је могуће да је Гај био peregrин који је због заслуга добио римско грађанство, што је била врло честа појава у то време. Дернбург додаје и да Гај приликом објашњавања поморског зајма каже „када се брод врати из Азије“, што би у то време говорили само становници Апенинског полуострва.¹⁰⁸

Што се тиче Гајевог друштвеног статуса, једино што је сигурно је да је био далеко од такозване дворске аристократије, те привилегије да ствара правне норме (за живота, јер су касније његова дела била правно обавезујућа), што потврђује и податак да није имао *ius publicae respondendi*.¹⁰⁹ Оноре (*Honoré*), штавише, тврди да је Гај син или унук либертина, и то либертина чији је патрон био чувени Гај Касије Лонгин. Према тадашњим обичајима, либертини су узимали гентилно и породично име свог патрона, па је Гајево име заправо било *Gaius Cassius Longinus*. Оноре сматра да се у списима наводило само Гај како се не би мешао са Лонгином.¹¹⁰

Последња занимљива теорија коју ћу навести је Самстерова теорија да је Гај заправо псеудоним за жену правницу. Ову теорију темељи на чврстом ставу који Гај заступа да су тутори наметнути

106 Само међу истакнутим људима римског јавног живота знамо за Гаја Јулија Цезара, Гаја Марија, Гаја Граха, Гаја Октавија, Гаја Касија Лонгина, и тако даље.

107 Theodor Mommsen, *Gesammelte Schriften*, Berlin 1859, 26.

108 Дернбургов став наведен према: Обрад Станојевић, *Гај: Инстиитиуције*, Завод за уџбенике Београд, Београд 2009, 10.

109 *Ibid.*, 11.

110 Honoré, *Gaius, A Biography*, Oxford 1962, према О. Станојевић, *Гај: Инстиитиуције*, 10.

женама неоправдани.¹¹¹ Иако занимљива теорија, мало је вероватна. Могуће да је Гај по неким схватањима био испред свог времена.

Што се тиче времена када је живео, сматра се да је Гај рођен око 110. године нове ере, а последње његово дело за које знамо је написано око 180. године. Ови закључци се извлаче из начина ословљавања царева, реферисања на царске конституције и слично.¹¹²

Гај од стране својих савременика није био истицан, макар ми за то не знамо. Једино га Помпоније цитира, па се поставља питања како је он на крају завршио у *Lex citationis*. Постоји више објашњења. Прво је да се генерално удбеници, а поготово они краћи, не цитирају ни данас. Друго је да његов опрезни стил писања није баш погодан за цитате. Постоји могућност и да су његово порекло или струка утицали на цитираност његових дела. Професори правничких школа тада нису били нарочито уважавани од стране јуриспрудената.¹¹³ Међутим, од прве половине V века се мења ствар и Гај постаје нашироко цитиран, али то ипак не постаје општа чињеница у целом Царству. Наглашавање Гајевог имена у *Lex citationis* нам говори да је било потребно подвући обавезивање на његова дела, јер ипак нису у свим деловима царства прихватили ову праксу.

Његов стил писања би се могао окарактерисати као веома пажљив. Он пише, како Станојевић каже, „без арогантне сигурности и веома пажљиво“.¹¹⁴ Поред Помпонија, Гај једини пише о правној историји. Као што смо рекли, он је склон уопштавању, систематизовању и упоређивању градива о ком пише, пошто су му дела углавном педагошког карактера, па нису намењена судијама и адвокатима. Написао је преко 20 наслова и између 120 и 150 коментара, те ће га тек Улпијан и Паул превазићи по плодности у делима. Најистакнутија дела су му *Res cottidianae* („Право свакодневног живота“, у коме се говори о основама права), Коментар провинцијског едикта у 32 књиге, коментар цивилног права који он назива *Ad Quintum Mucium*. Он је човечанству оставио и читав низ дефиниција, изрека и класификација које данас користимо.¹¹⁵

Свакако најважније његово дело су Институције, које и данас имају утицај на правничко образовање. У Институцијама Гај поставља своју трипартицију права (*res, personae, actiones*) коју су и његови савременици у својим делима прихватили, али му за то не придају

111 *Ibid.*, 9.

112 *Ibid.*, 10.

113 *Ibid.*, 11.

114 *Ibid.*, 12.

115 *Ibid.*, 14.

заслуге – вероватно јер су је прихватили као нешто општепознато. Гајеве Институције су биле узор Трибонијану за писање Јустинијанових, а у Дигестима Гај је присутан са 4,4%. Оволики утицај се може посматрати као феномен, имајући у виду да су Гајеве Институције писане као белешке или подсетник за предавања, па сигурно нису биле намењене за објављивање.

За крај, у складу са мистериозношћу и непознаницама Гајеве биографије, замало и Институције да нам остану непознате. Наиме, открио их је немачки научник и дипломата Бартол Нибург у Верони 1816. године. Он је на путу у склопу дипломатске мисије пруског цара свратио у веронску капитолску библиотеку и узео да чита *Epistulae et Polemica* Светог Јеронима, када је схватио да је тај текст у ствари палимпсест. Уз помоћ Савињија, схватио је да су у питању Гајеве Институције, те су их филолог Бекер и правник Гешен уз помоћ раствора шишарке дешифровали. Међутим, и тада је фалио велики део Институција. На сву срећу, 30-их година прошлог века у једној антикварници у Каиру је случајно пронађен такозвани Антинопољски рукопис који је помогао да се допуне Институције – без тог рукописа не бисмо знали оволико података колико данас знамо о легисакционом поступку и појави конзорцијума.¹¹⁶

7. ЗАКЉУЧАК

Lex citationis ступио је на снагу одлуком цара Валентинијана III 426. године, а престао да важи сто седам година касније, објављивањем Јустинијанових Дигеста. Иако замишљен као привремено решење које је требало да премости несклад који је владао у правним изворима, испоставило се да је реч о правном акту који је значајно утицао на потоњи развој и кодификацију римског права.

Иако на први поглед *Lex citationis* делује као веома креативан, али и радикалан правни акт, реч је о природном следу догађаја. Избор јуриспрудената у *Lex citationis* учињен је пре свега на основу њиховог изузетног опуса, али и чињеничног стања на терену, односно статистички најчешћег избора решења које су дали *Quinqueviri* приликом решавања судских поступака из крајње практичних разлога. Поред тога, *Quinqueviri* су имали ексклузивност и у неким ранијим предјустинијанским зборницима права. Иако је индиректно критиковао решења у *Lex citationis*, Јустинијан га присваја и потврђује у свом првом кодексу. Касније, у конституцији *Deo auctore*, Јустинијан има замерке на решења у *Lex citationis*, али он имплицитно постаје

116 *Ibid.*, 7.

матрица за састављање Дигеста. Како је највероватнији исход избора правних мишљења јуриспрудената према *Lex citationis* потврђен и одабиром фрагмената у Јустинијановим Дигестима, за овај Закон никако не можемо рећи да представља преседан и да је произвољан, па ни својим креативним концептом – већ утврђивање претходне оправдане праксе у правном систему.

Упркос изузетној важности у структури извора римског права, *Lex citationis* свој значај не задржава само у оквирима римског царства, нити се ограничава на феномен правне историје. Напротив, он издваја групу правника чија су решења утицала да римско право постане актуелан и релевантан правни систем и у XXI веку. Он нас усмерава у ком правцу да идемо и чија дела да изучавамо како бисмо открили најсавршеније плодове римског права. Због свега наведеног, закључујемо да *Lex citationis* није само занимљива епизода римске правне историје, већ темељ за изучавање римске јуриспруденције и права.

БИБЛИОГРАФИЈА

Извори:

- Constitutio Deo Auctore, <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, приступљено 20. јануара 2025.
- Lex citationis*, Codex Theodosianus, I, 4, 3 (Mommsen & Meyer, Berlin 1905), <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, приступљено 20. јануара 2025.
- Clyde Pharr, *The Theodosian code and novels and the Sirmonidian Constitutions. A Translation with Commentary, Glossary and Bibliography*, Princeton University Press, Princeton 1952.
- Ante Romac (prir. i prev.), *Paulo: Sentencije*, Biblioteka Latina et Graeca, Zagreb 1987.
- Ante Romac (prir. i prev.), *Ulpijan: Knjiga regula*, Biblioteka Latina et Graeca, Zagreb 1987.
- Обрад Станојевић (прир.), *Гај: Институције*, Завод за уџбенике Београд, Београд 2009.

Литература:

- Alan Watson, *The Law of the Ancient Romans*, Southern Methodist University Press, Dallas 1970.
- Владимир Вулетић, *Римска класична јуриспруденција. Дилеме и правне конфликти у Гајевом делу*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2017.

- Ernest Désiré Glasson, *Etude sur Gaius*, Paris 1885.
- Willem Jans Zwolve, „Scriptura recepta et usitata: The impact of Lex citandi on Justinian's Digest“, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis / Revue d'histoire du droit / The Legal History Review*, 92(1-2)/2024, 37–70.
- David Johnston, *Roman law in context*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- Никола Мојовић, *Римско право. I књиџа. Историја римској права*, Правни факултет Бања Лука, Бања Лука 2008.
- Theodor Mommsen, *Gesammelte Schriften*, Berlin 1859.
- Милена Полојац, *Римско право. Порекло и темељи приватној права*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2023.
- Milena Polojac, „Province of Syria and the Law School in Beyrutus“, *Ius Romanum* 2/2022, 349–362.
- Magdolna Sič, *Praktikum iz rimskog privatnog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad 2002.
- William Smith (ed.), *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, John Murray, London 1875.
- William Smith (ed.), *A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, Little Brown and Company, Boston 1849.
- Обрад Станојевић, *Gaius noster*, Институт за правну историју и Центар за документацију и публикацију Правног факултета, Београд 1976.
- Обрад Станојевић, *Римско право*, Службени лист СРЈ, Београд 1995.
- Драгомир Стојчевић, *Римско приватно право*, Савремена администрација, Београд 1974.
- Fritz Schulz, *History of Roman legal science*, Oxford University Press, Oxford 1946.
- Edwin Charles Clark, „Papinian“, *Journal of the Society of Comparative Legislation* 1/4, Cambridge 1902.
- Simon Corcoran, „Sententiae of Paulus“, *The Encyclopedia of Ancient History*, Chichester 2013, 6152.

Luka I. BABIĆ*

QUINQUEVIRI, THE SELECTION OF JURISPRUDENTS IN THE *LEX CITATIONIS*

Summary

The subject of this paper is, firstly, to investigate the cause of the selection of jurists in the *Lex citationis*. The author examines the question why this constitution was necessary for the postclassical Roman legal system, as well as what led to the selection of the five lawyers (*Quinqueviri*): precisely, what was the unbiased justification of the selection. This can be found in the litigation practice of the time, but also in the representation of the *Quinqueviri*'s quotes in previous attempts of codification of positive Roman law. Sources of law in the postclassical period of Roman legal history were divided into *leges* (rules made by the emperor) and *ius* (jurisprudential legal solutions, most often casuistic). So, with these inconsistent sources, especially *ius* which could be contributed to by numerous jurists, an extensive codification was needed. Bearing in mind that the goal of adopting this constitution was to regulate the validity of *ius*, the manner in which that function is performed is also checked in the paper. By investigating the content of Digest and the number of fragments statistically distributed by authors, this paper finds out the influence which the *Lex citationis* had on this codification which is said to be one of the most important legal works ever done. Furthermore, the *Lex citationis* emphasizes the most appreciated Roman jurists whose work would be taught for centuries to come, so it makes the foundation for the study of the most influential products of Roman jurisprudence. Finally, the paper explores the most important and intriguing parts of the *Quinqueviri*'s biographies which are key for understanding their importance for the development of Roman law.

Key words: *Jurists*. – *Ius*. – *Sources of Law*. – *Quinqueviri*. – *Lex citationis*.

Рад приспео / Paper received: 14.2.2025.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 25.3.2025.

* The author is a student of the first year of undergraduate studies of the University of Belgrade Faculty of Law; za.lukababic@gmail.com. The paper is based on a seminar paper written during the course of the expert group on Roman Private Law, led by Professor Dr Valentina Cvetković-Đorđević.